

syntactic principles leads to forming two main constructions on the basis of their relaying the grammatical meaning. These constructions require further analysis.

The comparison of the synonymic constructions' semantic structure proves their invariant proximity, equivalence of propositions denoted by them and their semantic structure. The differences in the semantic structure of constructions corresponding to one denotation exist in the form of additional (connotative) meanings. As the given study has proved, this topic provides a wide range of opportunities to research and develop the syntactic synonymy theory.

The objective of the article is to characterize the semantic of construction synonymic to the substantive and infinitive word-combination (S + Inf.). The research also aims at defining the nature of syntactic synonymy. The nature of syntactic synonymy lies in the possibility of expressing invariant semantics by means of different constructive forms and syntactic models.

Semantic structure, or the inner form of syntactic synonyms, is described as a unity of differential lexical and semantic as well as grammatical and semantic components.

The invariant proximity of the synonyms' meaning is the most important component of the syntactic synonyms' semantic proximity. Syntactic synonymy of S + Inf., S + S and S + P constructions is predetermined by a transformation which does not change the contents of the constructions' significant lexemes, but adds variety only to the grammatical forms of subordinate components and functionals. The headword remains unchanged. Syntactic synonyms are compatible with the same denotation and form a paradigm. Said paradigm allows for a choice of construction or denomination of an event.

Key words: *synonymy, syntactical synonymy, construction, invariant, semantics.*

Отримано: 19.10.2014 р.

УДК 811.161.2'373.7

Польова С.В.

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПТІВ ЖИТТЯ І СМЕРТЬ В УКРАЇНСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ

У статті проаналізовано концепти ЖИТТЯ і СМЕРТЬ у фразеологізмах української мови в соціокультурному аспекті. Встановлено спільні та відмінні семи. Наявність спільних сем свідчить про нерозривний зв'язок аналізованих концептів.

Ключові слова: *концепт, фразеологізм, фразеологічний дискурс, соціокультурний аспект, сема.*

У сучасному мовознавстві спостерігається використання антропологічного підходу у вивченні багатьох мовних одиниць. Мова розглядається через призму людської особистості, у тісному зв'язку з мисленням та свідомістю людини. Збільшився інтерес до знакових проблем мови, що знаходяться в полі зору суміжних наук, пов'язаних з розкриттям людської сутності – логіки, філософії, семіотики, лінгвістики, культурології тощо.

Основою дослідження мови і культури слугує концепт. Саме концепт пов'язує в єдине ціле культуру, свідомість і мову, оскільки він належить до свідомості, визначається культурою та відтворюється у мові. «Мова є не лише способом спілкування, а й певним концентратом культури – культури нації та її втілення в різних верствах населення аж до окремої особистості. ... мова в потенційній формі своїх концептів – втілення всієї культури народу» [3, 285].

Одним із актуальних напрямів сучасної лінгвістики чимало науковців (О.Селіванова, В.Кононенко, Ю.Степанов, С.Жаботинська, В.Маслова) називають дослідження концептів. Когнітивному аспекту вивчення фразеологічних одиниць присвячені праці Н. Хомського, Д. Добровольського, В. Телія, О. Кубрякової, М. Полюжина, О. Селіванової та ін.

Останнім часом основну увагу лінгвістів привертають так звані «базові» чи «культурні» концепти, які взаємопов'язані з культурою народу та найяскравіше відображають специфіку його колективної свідомості. Стале осмислення того чи іншого концепту, яке складалося впродовж довгого часу, знаходимо у фразеологізмах, що фіксують узагальнені моделі сприйняття світу людиною. Тому сьогодні в когнітивній лінгвістиці спостерігається інтерес до дослідження специфіки різних концептів у фразеології. У фразеологічному дискурсі фіксуються і транслуються з покоління в покоління концептуальний і культурний «генотип» народу, його морально-етичні, естетичні установки, ціннісні орієнтації та пріоритети, стереотипи, психологічні та культурні

архетипи, міфи, ритуали та забобони, сценарії суспільно-політичного життя. Цей дискурс найбільшою мірою представляє специфіку національного менталітету та характеру.

Метою статті є аналіз концептів ЖИТТЯ і СМЕРТЬ у фразеологізмах української мови у соціокультурному аспекті.

Фразеологізми, які виражають поняття *життя*, в соціальному аспекті представлені досить продуктивно у складі досліджуваного концепту. Всі вони утворюють фрагмент фразеологічної картини світу, що включає такі групи:

1. Спосіб життя людини в суспільстві, який визначається:

1.1. Активністю людини в процесі життєдіяльності. Цю групу складають дієслівні фразеологізми, в яких головний компонент (смысловий центр) – активне дієслово, наприклад, *розправляти (розгортати) / розправити (розгорнути) крила*, та фразеологізми, у складі яких виокремлюють семи «наполегливість», «рішучість», «повна міра», «сила», наприклад: *гнути свою лінію (своє)*.

1.2. Пасивністю людини в процесі життєдіяльності. Ця група представлена фразеологізмами, значення яких визначено семами «пасивність», «безцільно», «бездіяльний», «підкорений обставинам», наприклад *опустити / опустити крила*.

1.3. Стосунками людини з іншими людьми. До цієї групи належать дієслівні фразеологізми, які мають ліву синтаксичну валентність, сполучуваність з іншою особою, наприклад: *выводити в люди (кого), викидати надвір (кого), обламати (обтягти і т. ін.) / об'ламувати (ламати, обтинати і т. ін.) крила*.

1.4. Характеристикою ставлення людини до життя. Ця група представлена фразеологізмами, які визначають життя або позитивно (*повна чаша*), або негативно (*чорний день*).

1.5. Дотриманням / порушенням звичного образу життя. Цю групу складають антонімічні за значенням фразеологізми: *ввійти в колію – зійти з колії*.

1.6. Рисами характеру людини. У цю групу входять фразеологізми, які характеризують людину негативно, наприклад: *лизати н'яти (н'ятки) , лизати хал'яву (чоботи, черевіки і т. ін.), лизати руки*.

2. Життя людини через призму грошових відносин. Ця група представлена фразеологізмами, які так чи так відображають поняття життя через грошові відносини. Так, фразеологізм *загрібати гроші лопатою* вказує на наявність достатку, а фразеологізм *зводити кінці з кінцями* – на його відсутність.

3. Характеристика людини в суспільстві. Цю групу в основному складають субстантивні фразеологізми, наприклад, *провідна зірка (зоря)* – ‘Хтось або щось, що визначає напрям у житті, скеровує чийось діяльність’.

4. Характеристика суспільства. У цю групу входять фразеологізми, які розкривають життя суспільства з негативної сторони, наприклад: *содом і гоморра*.

Аналіз фразеологізмів з концептом «Життя» дає підстави стверджувати, що актуалізація цього концепту з позицій соціального аспекту представлена досить продуктивно та може бути виражена за допомогою метафоричних концептів:

1) «життя – інтенсивна діяльність»: *гнути горб / горба* – ‘Працювати тяжко, з великим напруженням’; *гнути (згинати) / зігнути спину (шию, карк, хребет і т. ін.)* – ‘Важко працювати’;

2) «життя – прояв якостей»: *гнути / згинати коліна* – ‘Виразити покірність; запобігати перед ким-небудь, підлещуватися до когось’; *ростуть / вирости крила* – ‘Хто-небудь перебуває у стані піднесення, відчуває прилив сили, енергії, натхнення і т. ін.’; *чутти (відчувати) крила за плечима* – ‘Бути сповненим натхнення, душевного піднесення, сили і т. ін.’; *видавати / відати біле за чорне* – ‘Виставляти кого-, що-небудь іншим, зовсім протилежним’; *держати (тримати) в чорному тілі* – ‘Суворо поводитися з ким-небудь, позбавляти волі, свободи, дій’; *зірок з неба не хапати (не знімати і т. ін.)* – ‘Не відзначатися особливими здібностями, розумом і т. ін.’; *докладати / докласти душі (серця)* – ‘Ставитися до чого-небудь з особливою увагою, любов’ю, старанністю; робити щось щиро, самовіддано’;

3) «життя – участь»: *докладати / докласти [своїх] рук* – ‘Займатися чим-небудь’;

4) «життя – становлення»: *вступати (входити) / вступити (ввійти) в [свої] права* – ‘Виявлятися повною мірою’; *брати / взяти свої права* – ‘Утверджуватися в чомусь, виявлятися на повну силу’;

5) «життя – політ»: *розправити крила* – ‘Повною мірою виявляти свої сили, здібності, можливості і т. ін.’; *опустити крила* – ‘Втратити впевненість у собі, засумніватися, примиритися з чимсь, стати пасивним, бездіяльним, зневіритися у своїх силах і т. ін.’;

6) «життя – шлях»: *вибиватися(сходити) / вибитися(зійти) з колії* – ‘Переставати вести узвичаєний спосіб життя’; *зійти з прямої / рівної дороги* – ‘Відхилитися від правильного напрямку в поведінці, діяльності, поглядах і т. ін.’; *зійти з шляху* – ‘Відмовлятися від попередніх

поглядів, переконань, наміченої мети, спрямування тощо»; *збивається / збіється з дороги (путь і т. ін.)*, *збивається (сходити) / збитися (зійти) на манівці* – ‘Втрачати правильний напрям у діяльності, поведінці; збочувати»; *уторована (утёрта, утоптана, біта і т. ін.) дорога (стежка), уторований (утёртий, утоптаный, бітий і т. ін.) шлях* – ‘Легкий, звичний, випробуваний спосіб життя»; *входить / ввійти в [свою] колю* – ‘Повертатися до свого нормального стану, ходу, перебігу і т. ін.’; *вбивати / вибити з колії* – ‘Порушувати узвичаєний хід чого-небудь, спосіб життя чийсь»; *проклада́ти (пробива́ти) / прокла́сти (пробіти) шлях (шляхи́, дорогу, сте́жку, путь)* – ‘Добиватися певних успіхів у житті, утверджуватися’;

7) «життя – досягнення мети»: *гнути свою лінію (своє)* – ‘Наполегливо, уперто домагатися чого-небудь; відстоювати, здійснювати щось по-своєму’.

8) «життя – порушення норм»: *гріти / нагріти (погріти) руки* – ‘Нечесно, незаконно збагачуватися; наживатися’; *набивати (напихати) / набіти (напхати) [собі] кишені* – ‘Багатіти, наживатися (перев. нечесним шляхом)’;

9) «життя – матеріальна нерівність / залежність»: *купається в золоті (в розкошах і т. ін.)*. – ‘Жити в багатстві, щасливо, мати всього вдосталь’; *купається як сир у маслі* – ‘Жити у достатках, у розкошах, безтурботно’; *зводить кінці з кінцями* – ‘Ледве справлятися з матеріальними труднощами, нестатками’; *перебиватися на чорному хлібі, перебиватися з хліба (з юшки) на воду (на квас)* – ‘Бідувати, терпіти нестатки’; *перебивається з копійки на копійку* – ‘Жити дуже бідно, терпіти нестатки’; *загляда́ти (зазира́ти) в кишеню* – ‘Жити на чиемусь утриманні, залежати матеріально від когось’;

10) «життя – ієрархія»: *на чолі* – ‘Керований, очолюваний ким-небудь’; *важливий (ва́жний, вели́кий) птах, важлива (ва́жна, вели́ка, не проста́) птиця* – ‘Людина, яка займає високе становище в суспільстві і має владу, вагу, великий вплив’; *птах (пти́ця) висо́кого польо́ту* – ‘Людина, яка займає значне становище в суспільстві і має владу, вагу, великий вплив у якомусь колективі’; *мати силу / велику силу* – ‘Бути відомим, впливовим і т. ін. (про людину)’;

11) «життя – гра»: *ввійти в роль* – ‘Призвичаюватися до своїх нових обов’язків, до нового становища’; *зійти зі сцени (з арени)* – ‘Припинити якусь діяльність, перестати чимсь займатись’; *грати першу скрипку* – ‘Бути головним у якій-небудь справі’.

12) «життя – річка»: *пливти (плисти́, іти і т. ін.) / попливти (поплисти́, піти і т. ін.) за течією (по течії)* – ‘Пасивно підкорятися обставинам, нічого не роблячи, щоб змінити їх на краще; не протидіяти’; *пливти (плисти́, іти і т. ін.) / попливти (поплисти́, піти і т. ін.) проти течії (проти води́)* – ‘Діяти проти когось або всупереч усталеним поглядам, зразкам і традиціям’; *ввійти в береги* – ‘Повертатися до свого нормального стану, ходу, перебігу і т. ін.’;

13) «життя – тягар»: *сідати / сісти на шию (на плечі)* – ‘Використовувати кого-небудь у своїх інтересах; вести паразитичне життя, визискуючи кого-небудь’; *сідати (вилізати) / сісти (вилізти) на голову* – ‘Цілком підкоряти кого-небудь собі, своїй волі’;

14) «життя – будинок»: *зклада́ти / закла́сти підва́лини (осно́ви і т. ін.)* – ‘Давати початок чому-небудь’;

15) «життя – суцільний безлад»: *содом (содома) та гоморра* – ‘Велике безладдя; метушня, шум’;

16) «життя – безвихідне / скрутне становище»: *хоч кулю в лоб* – ‘Уживається для вираження скрутного або безвихідного становища, відчаю і т. ін.’;

17) «життя – ризик / небезпека»: *підставляти / підставити голову (лоб / лоба) під кулю* – ‘Ставити себе під загрозу, ризикувати бути вбитим; наражатися на небезпеку’;

18) «життя – невдача»: *обпаліти / обпалювати [собі (свої́)] крила* – ‘Зазнати невдачі; не досягти чогось бажаного’; *зостатися в дурнях* – ‘Дати себе ошукати, бути ошуканим, одуреним’; *поші́тися в дурні* – ‘Дати себе обманути; бути ошуканим’;

19) «життя – успіх / реалізація можливостей»: *іти у руки* – ‘Легко діставатися, здійснюватися і т. ін.’; *карти в руки* – ‘Хто-небудь має чи отримує всі можливості для здійснення чогось (про досвідчену, обізнану в чомусь людину)’; *козир (усі кози́рі) у руки (до рук)* – ‘У кого-небудь є можливість показати свої знання, уміння, здібності і т. ін.’; ‘Перевага у чому-небудь’;

20) «життя – страждання»: *випити / випивати (піти) гірку́ ([півну́] ча́шу, [півний] ківи́ [лі́ха], по півній) [до кра́ю (до дна)]*, – ‘Зазнати повною мірою багато горя, страждань, клопоту, неприємностей; настраждатися’; *гірка чаша* – ‘Велике горе, страждання’;

21) «життя – рослина»: *пустити коріння* – ‘Прижитися, закріпитися, обжитися де-небудь’;

22) «життя – місце»: *сідати / сісти (влізти) не в (на) свої́ (чужі́) са́ни* – ‘Братися не за свою справу; займати невідповідне місце на роботі, в суспільстві тощо’.

У першому випадку метафоричний концепт перехрещується з ядерною семою «діяльність», у шостому – з ядерно-периферійною семою «шлях» та периферійною «напря́м». У другому, четвертому та сьомому випадках – з периферійними семами «поведінка», «становлення», «мета»

відповідно. У решті випадків – набуває нових сем: «політ», «гра», «річка», «тягар», «будинок», «життя – рослина» та ін., які складають образний компонент концепту, та «участь», «ієрархія», «порушення норм», «нерівність», які відображають ціннісні уявлення (перша і друга відносяться до практичних та суспільно-політичних цінностей відповідно, останні – до антицінностей, антиподів моральних цінностей).

Фрагмент фразеологічної картини світу, утворений ФО, що розкривають поняття *смерті* в соціальному аспекті, представлений групами:

1. **Стосунки людини з іншими людьми** (*загнати в могилу, відправити на той світ*).

2. **Характер людини** (*обпаліти / обпалювати [собі (свої)] крила, зжити зі світу*). Як бачимо, фразеологізми свідчать про те, що в характері української людини присутні хоробрість, авантюризм, безумство, жорстокість.

Смерть у соціальному аспекті настає в результаті відносин між людьми, коли людина стає причиною (*ввігнати в могилу*). Сама людина через свій характер, оточуючі обставини чи вплив інших людей наближає свою смерть (*пущати собі кулю в лоба*), балансує на межі життя та смерті (*хоч кулю в лоб*).

Отже, абстрактний концепт «Смерть» виражений за допомогою таких метафоричних концептів:

1) «смерть – закінчення шляху»: *скінчіти шлях* – ‘Померти’;

2) «смерть – місце»: *відправити (спроводити) / відправляти (спроводжувати) на той світ кого* – ‘Позбавити життя кого-небудь; згубити, убити когось’;

3) «смерть – результат дії»: *перегризти горло* – ‘Жорстоко розправлятися з ким-небудь, перев. у стані гніву, злоби і т. ін.’; *пустити собі кулю в лоб / в лоба, в голову, в скроню* – ‘Застрелитися’;

4) «смерть – насилля»: *класти (вкладати і т. ін.) / покласти (вкласти і т. ін.) в домовину (у могилу і т. ін.)* – ‘Призводити кого-небудь до смерті’; *зжити зі світу* – ‘Доводити до загибелі, до смерті’; *пустити (спустити) / рідше пущати (спускати) юшку (кров) [з носа]* – ‘Дуже побити кого-небудь, завдаючи побоїв, ран, або вбити когось’;

5) «смерть – позбавлення душі»: *вбити душу / дух* – ‘Б’ючи, вбити кого-небудь’; *віддати / віддавати Бóгу (Бóгові) душу* – ‘Померти’; *видирати / відерти дýшу [з тіла] у кого і без додатка* – ‘Жорстоко знущатися з кого-небудь, мордуючи, доводячи до смерті’;

6) «смерть – політ»: *обпаліти / обпалювати [собі (свої)] крила* – ‘Загинути’.

Як бачимо, у п’ятому випадку концепт перехрещується з периферійною семою «вихід душі з тіла», у решті випадків набуваються нові різноманітні семи. Вони поділяються на абстрактні («насилля») та конкретні («закінчення шляху», «місце»). При цьому *смерть* набуває рис як істоти, так і неістоти, тим самим розширюється образний компонент концепту. Разом з тим набуваються нові семи, які розширюють ціннісний компонент. Наприклад, сема «насилля» виступає антиподом цінності «сила, що має характер творіння» і має значення «порушення особистої недоторканості».

Поняття *життя* та *смерті* в буденній свідомості пересічної особистості знаходяться в жорсткій опозиції. Свідомість, яка базується на чіткому протиставленні *життя* – *смерті*, як і добра – злу, істинному – хибному, красивому – потворному і т.д., відображає класичну, антиномічно-рельєфну, ідеологічно однозначну метрику мислення [1]. Разом з тим, життя вбирає в себе практично всі перераховані опозиції, й отже, між ним і *смертю* існують складніші відносини.

Життя може бути представлене комплексом диференціальних ознак, вибір яких обумовлений людським знанням самого *життя* та знанням про життя. Сукупність цих знань людина отримує практичним шляхом – на основі досвіду. У цей же час будь-який спектр уявлень про *смерть* не може бути гарантом об’єктивного знання. Сфера *смерті* для людини залишається недоступною. *Смерть* як предмет дослідження не може бути досягнута за допомогою чуттєвого досвіду, вона фіксується лише дотично, через земні параметри, як відсутність ознак *життя*.

Отже, у результаті аналізу концептів «Життя» і «Смерть» з позицій соціокультурного аспекту ми отримали однакові семи «місце», «політ» та взаємопов’язані «шлях» та «закінчення шляху», що свідчить про нерозривний зв’язок досліджуваних концептів.

Список використаних джерел

1. Демичев А.В. Гармония жизни и смерти / А.В Демичев [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.anthropology.ru/ru/texts/demich/garmon.html>.
2. Кононенко В. Концепти українського дискурсу / В.Кононенко. – Київ –Івано-Франківськ, 2004. – 248с.
3. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка / Д. С. Лихачев // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология / Под ред. В.П. Нерознака. – М., 1997. – С. 280-287.

4. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры: Изд. 3-е, испр. и доп. / Ю.С. Степанов. – М.: Академический Проект, 2004. – 992 с.
5. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психологічний та етнокультурний аспекти): Монографія. – Київ – Черкаси: Брама, 2004. – 272 с.
6. Словники України. Парадигма. Транскрипція. Фразеологія. Синонімія. Антонімія. – Український мовно-інформаційний фонд, 2001.

The article deals with the analysis of the concepts LIFE and DEATH in the Ukrainian phraseological units from socio-cultural aspect. The common and divergent semis were found out. The presence of common semis proves indissoluble connection of analyzed concepts.

Modern linguistics considers the usage of anthropological approach to the study of different linguistic units. Language is analyzed in the light of human personality, in close connection with human conscience. The interest has increased to the symbolic problems of the language which are in the sight of adjacent sciences dealing with human essence revealing – Logics, Philosophy, Semiotics, Linguistics, Culture Studies etc.

The basis of language and culture research is concept. Concept in particular unites culture, conscience and language as it belongs to conscience, it is defined by culture and reproduced in language.

O.Selivanova, V.Kononenko, Yu.Stepanov, S.Zhabotynska, V.Maslova consider concept research to be one of the actual tendencies of modern linguistics. The works of N.Chomsky, D.Dobrovolsky, V.Teliya, O.Kubriakova, M.Poluzhyn, O.Selivanova are devoted to cognitive aspect of phraseological units study.

The so-called “basic” or cultural concepts interrelated with the culture of nation and reflecting the specific character of its collective conscience attract attention of many linguists. Constant comprehension of any concept which was in progress for a long time can be found in phraseological units expressing general models of world perception by a human. That is why cognitive linguistics is aimed at concept research in phraseology.

Phraseological units expressing the notion life in social aspect are represented productively. All of them create the fragment of phraseological picture of the world which includes such groups: the way of life of a person in society, life of a person in the light of money relationship, characteristics of a person in the society, characteristics of society.

The notions of life and death in the average person’s conscience are in strict opposition. Conscience based on life – death contrasting, as well as good – evil, true – false, beautiful – ugly opposition reflects classical, antonymic ideologically monosemantic metrics of thinking. Life contains all of them, so the relationships between life and death is more complicated.

So, having analyzed the Ukrainian phraseological units with concepts life and death we found out the similar semes (“place”, “flight”) and interrelated ones (“way” and “end of way”) which affirm indissoluble connection of the researched concepts.

Key words: concept, phraseological unit, phraseological discourse, socio-cultural aspect, seme.

Отримано: 21.10.2014 р.

УДК 821.111 – 3 + 821.161.2 – 3] 091

Popadynets O.O.

HISTORY AS FICTION OR FICTION AS HISTORY IN THE HISTORICAL NOVELS OF W. SCOTT AND M. STARYTSKY

Дана стаття є спробою дослідження історичної достовірності романів В. Скотта й М. Старицького. Чи всі романи письменників в однаковій мірі історизовані, чи однакове у них співвідношення історії з одного боку і домислу та вигадки з іншого, які пропорції історичних і вигаданих сюжетних ліній в романах.

Ключові слова: «історія – вигадка», історичний метод, художнє осмислення, анахронізм, легенда, вигадка.

Historical prose has a long history and a well-deserved respect, its origins can be found in folk songs and tales, chronicles, poems and dramas. This interest in the national past is not accidental; it is associated with the appearance of new political and cultural thinking in Europe that affected the formation of a new literary movement – Romanticism. The appeal for the past was caused by